
ROD JESTE BITAN: OKVIR RIZIČNOG SEKSUALNOG PONAŠANJA HRVATSKIH ADOLESCENATA I ADOLESCENTICA

AMIR HODŽIĆ

*S engleskog prevela Tea Nikolić
Redigovao Amir Hodžić*

Sažetak: Ovaj rad ispituje kako se rodni identiteti hrvatskih adolescenata i adolescentkinja oblikuju u kontekstu seksualnih veza. Preciznije, istražuje se na koje načine rodno zasnovane seksualne agende, artikulirane u različitim načelima i očekivanjima mladih žena i muškaraca, utiču na rizično seksualno ponašanje. Analiza je zasnovana na podacima iz diskusija šest fokus grupa sastavljenih od mladih ljudi starosti između 15 i 17 godina. Obrađivane su sledeće teme: medijska predstavljanja, koncept rodne seksualnosti, komunikacijski modeli i sadržaji, i pritisci u pregovaranju. Obrazlaže se da to kako mladi ljudi percipiraju “ženskost” i “muškost” znatno utiče na njihove stavove prema seksualnim pitanjima, i da ta rodno različita očekivanja takođe, verovatno, pomažu širenju adolescentskog rizičnog seksualnog ponašanja. Preporučuje se da se u obrazovno/prevencione programe iz oblasti seksualnog zdravlja i sigurnosti uključe razgovori o komunikacijskim veštinama kao i podizanje nivoa rodne svesti.

Ključne reči: rod, rizično seksualno ponašanje, adolescentska seksualnost, Hrvatska

I. UVOD

Ovaj rad se bavi rodnom razlikama u percepciji, stavovima i seksualnom ponašanju adolescenata i adolescentkinja u Hrvatskoj. Konkretnije, pitanje je kako postojeća shvatanja roda utiču na formiranje kulturnih normi i očekivanja od seksualnog iskustva i aktivnosti mladih, i kako ova normativna rodna razlika, značajna za pretpostavku o prirodnim ženskim i muškim seksualnim ulogama i ponašanjima, doprinosi rizičnom seksualnom i reproduktivom ponašanju mladih. Drugim rečima, ovaj rad bavi se istraživanjem načina na koje stavovi i verova-

nja mladih o rodu i rodnoj seksualnosti podstiču i oblikuju rizično seksualno ponašanje (RSP).¹

Analiza je zasnovana na podacima dobijenim iz šest fokusiranih grupnih diskusija koje su organizovane kao kvalitativni deo akcije/istraživanja "Muškarci, žene i seksualnost". Kvantitativan deo, upitnik koji obezbeđuje dodatne informacije o tome kako se mladi ljudi odnose prema sopstvenim seksualnim verovanjima, praksi i rizicima takođe je deo projekta.² Nakon preliminarnog analize podataka iz upitnika treba organizovati radionice sa izabranim mladim ljudima koji žele da razgovaraju o tome šta za njih znače rezultati iz istraživanja i da razmotre uticaj ovih otkrića na njihovo ponašanje. Projekat u celini treba da izvesti o vezama između roda i seksualnog ponašanja na osnovu rezultata iz grupnih diskusija i odgovora iz upitnika, kao i o najznačajnijim pitanjima koja su mladi postavljali u prezentacijskim radionicama. Stoga, obim i granice analize predstavljene u ovom radu treba videti u svetlu prethodno opisanog istraživačkog konteksta.

2. POZADINA

Ispitivanje adolescentskog heteroseksualnog rizičnog ponašanja smešteno je u kontekst rodni sistema kao socijalno, kulturalno i istorijski uređenih razlika između žena i muškaraca,

koje se očituju u ekonomskim, zakonskim i političkim podelama. Određenje rodne nejednakosti, koja se često smatra prirodnom i normalnom, širim društvenim kontekstom očituje se u seksualnom ponašanju i vezama koje se razvijaju među (mladim) ljudima čija su shvatanja u vezi s tim oblikovana kulturalnim narativima i pretpostavkama o tome kako muškarci i žene treba da ispolje svoju seksualnost. Kako ljudi polno opšte zavisi, takođe, od toga šta oni misle o razlikama između žena i muškaraca i na koji način ih prihvataju. Otuda se sistem nejednake moći u odnosima između muškaraca i žena upisuje u rodne norme i seksualne uloge u vezama mladih. Adolescentska seksualnost može se videti kao područje unutar kog se na osnovu predstava o ženskosti i muškosti kao kulturalno konstruisanih rodni identiteta različito pozicioniraju seksualni subjekti devojaka i mladića.

Poslednja istraživanja i analize feminističkih i rodni studija nagoveštavaju da je seksualno iskustvo u bliskoj vezi sa rodnom moći. Normativni mehanizmi rodni sistema, unutar institucije heteroseksualnosti, grade i određuju (adolescentske) *seksualne scenarije* na način koji privileguje društvenu poziciju muškarca.³ Tako za većinu devojaka njihov rodni seksualni identitet podrazumeva odricanje od sopstvenih želja i težnji u korist potreba i zahte-

260

1 Rizično seksualno ponašanje u kontekstu ove analize razume se kao bilo koja seksualna praksa koja uključuje izvesnu mogućnost negativnih rezultata kao što je neželjena trudnoća, seksualno prenosive bolesti i seksualna viktimizacija (nasilje, pretnje, ucenjivanje).

2 Sam instrument sakuplja i kvantitativne i kvalitativne podatke. Planira se konačan uzorak od 1.200 mladih ljudi. U vreme pisanja ovog teksta (oktobar-novembar 2001) projekat je u fazi terenskog rada.

3 Holland, Ramazanoglu, Sharpe & Thomson, 1992:1998.

va mladića. Sledstveno tome, devojke često razumeju *ženskost*, oličenu u rodnim stavovima i očekivanjima, kao nešto što sputava njihovu kontrolu nad seksualnom aktivnošću i njihovu sposobnost da se zaštite od rizičnog seksualnog ponašanja, tako što mladim muškarcima dozvoljavaju da definišu šta je rizično u njihovom seksualnom ponašanju.

S druge strane, društvene norme koje određuju muški seksualni identitet pred mladiće postavljaju zahtev da iniciraju i kontrolišu seksualne aktivnosti, i tako dokažu da su *pravi muškarci* koji samo *odrađuju seks*, bez emocija, zainteresovani za sopstveno zadovoljstvo ali ne i za podelu odgovornosti za posledice seksualnog odnosa. Štaviše, mladići često shvataju svoju muškost kao mešavinu seksualnosti, moći i agresije koja se ispoljava u različitim formama vršenja pritisaka i prinuda nad devojka (od manipulacije do fizičkog nasilja).

Prema iznesenim argumentima, interpretativni okvir za analizu adolescentskih razmišljanja o seksualnosti ističe aktivnu ulogu koju tradicionalni okviri i strukture rodne nejednakosti (proizvode ih i mladići i devojke dok pregovaraju i vrše seksualne aktivnosti) imaju na povećanje rizičnog seksualnog ponašanja. Ovo teorijsko stanovište potkrepljuju i istraživanje roda i kvalitativne analize izvedene u okviru projekta “Žene izložene AIDS-u” i objavljene u knjizi *Male in the Head* (Holland et al, 1999). Isti istraživački okvir primenjen je u projektu “Living for Tomorrow: Youth, sexual health and cultural landscapes of gender and sexuality in Nordic/Baltic/N.W. Russian times in transi-

tion. An HIV/AIDS era initiative”,⁴ i to je tačka od koje polazimo i u ovom istraživanju.

Poslednja istraživanja u vezi s adolescentskom seksualnošću u Hrvatskoj uglavnom su zasnovana na kvantitativnoj metodologiji i nedostaje im rodna perspektiva (Hiršl-Hećej, Šikanic-Dugić i Dobravc-Poljak, 1998; Štulhofer, Jureša i Mamula, 2000). Rezultati ovih istraživanja koja su relevantna za pitanja koja se istražuju u ovom radu otkrivaju:

- 46 % mladih je zadovoljno svojim prvim seksualnim odnosom, pri čemu treba uzeti u obzir da su dečaci više zastupljeni;
- 42% za vreme prvog seksualnog odnosa nije koristilo kontracepciju;
- 90% je imalo makar jedno iskustvo rizičnog seksualnog ponašanja;
- 34% redovno koristi kondome;
- 27% je svesno velikog rizika od seksualno prenosivih bolesti (uključujući HIV/AIDS);
- u većini slučajeva počinio seksualnog nasilja nad devojka su njihovi partneri, a odmah zatim njihovi drugovi.

U hrvatskom društvu rodne razlike često se shvataju kao biološki ukorenjene polne razlike te u skladu s tim kao prirodne i neizbežne. U poslednjih deset godina konzervativni stavovi prema rodu i seksualnosti postali su deo *dominantne predstave* koju karakterišu jake patrijarhalne vrednosti, *Žakon Oca* i jedinstvo porodice. Ovaj etos koji promoviše patrijarhalnu porodicu

4 URL: <http://www.nikk.uio.no/forskiningsprojekt/livingfortomorrow/index.html>

zasniva se na tradicionalno shvaćenim ženskim i muškim ulogama a dodatno ga ojačava diskurs rata, nacionalizma i katolicizma. Za ovaj kontekst jednako je značajan i razvoj *industrije seksa* i prekomerna seksualizacija medija – dva uticajna faktora u oblikovanju seksualnih scenarija hrvatskih adolescenata. Konačno, nedostatak seksualne edukacije uzrokovao je nepotpuno razumevanje seksualnog ponašanja, nerazvijene komunikacione veštine i fragmentarno znanje o seksualnim pitanjima. Sve to izlaže mlade ljude rizičnom seksualnom ponašanju, budi im neosnovana očekivanja i iskrivljuje njihovo viđenje sopstvene seksualnosti.

3. PODACI I METODI

Podaci korišćeni u ovoj analizi dobijeni su iz šest fokusiranih grupnih diskusija, organizovanih od 12. do 22. marta 2001. u prostorijama “Centra za edukaciju i savjetovanje žena” (CESI) u Zagrebu. To je kvalitativno istraživačko ispitivanje, uz postavljanje pitanja kojih nema u upitniku, koje je za cilj imalo i utvrđivanje savremene terminologije koju koriste adolescenti kada razgovaraju o seksu. Diskusija je bila usredsređena na četiri oblasti:

- uticaj masovnih medija i medijskih slika,
- pritisci i uticaj vršnjaka / razgovor o seksu sa prijateljima i prijateljicama,
- pregovaranje / donošenje odluke,
- pritisci / nasilje.

Razgovori su su trajali 2–3 sata, u zavisnosti od veličine grupe (3–9 učesnika/učesnica). Učesnici/učesnice starosti od 15 do 17 godina bili

su slučajno izabrani volonteri i volonterke iz tri srednje škole (jezička, tehnička i zanatska) u Zagrebu. Od njih 44, koliko ih je pristalo, samo je 33 stvarno učestvovalo, 17 devojčica i 16 dečaka. Za njih su bile organizovane odvojene sesije, jer smo imali na umu dinamiku komunikacije rodno izmešanih grupa u kojima dečaci često zaposedaju više prostora, govore više i glasnije, i prekidaju devojke, kojima, takođe, može biti teško da otvoreno govore o seksualnosti u prisustvu dečaka. Moderatori/moderatorke razgovora bili/bile su istraživači/istraživačice tima CESI-a, kao i pet volontera/volonterki koji/koje imaju iskustva u radu sa adolescentima na rodnom i seksualnim pitanjima i obučeni su za vođenje razgovora u fokus grupama. Sve diskusije su snimane i transkribovane.

Osnovna strategija sastojala se od utvrđivanja tema i problema koji su se najviše javljali u odgovorima mladih ljudi i njihovog korišćenja kao kategorija za sistematičnu analizu tekstualnog materijala. Kategorije korišćene za analizu izvedene su iz ukrštanja nekoliko nivoa konceptualizacije: termini i fraze koje koriste mladi ljudi; pitanja koja su usmeravala razgovor u fokus grupi; razgovori i tumačenja članova/članica istraživačkog tima CESI-a. Posle toga su tri člana/članice tima nezavisno primenili/primenile izvedene kategorije. Analizirane su rodne razlike unutar pojedinačnih kategorija, a teorijsko razumevanje rodničkih pitanja u vezi sa seksualnim ponašanjem i rizicima primenjeno je na glavne ideje i trendove koji su primećeni u adolescentskim razmišljanjima. U nekim slučajevima bilo je mnogo podesnije osloniti se u

analizama na specifične reči ili izraze koji se koriste, a u drugim je bilo potrebno kategorizovati komentare, i pripisati im značenja i protumačiti ih.

Kao što je prethodno rečeno, grance ove analize obeležene su nedostacima odgovora u upitnicima koji bi rezultate učinili razumljivijim. Štaviše, s obzirom na to da svi učesnici/učesnice žive u Zagrebu, glavnom gradu Republike Hrvatske, treba imati na umu da za pažanja o rodu i seksualnosti izvan urbanog okruženja mogu biti različita i, verovatno, određena mnogo skućenijim i tradicionalnijim shvatanjima.

Rezultati su predstavljani zajedno sa ilustrativnim citatima iz razgovora u četiri odeljka:

263

- medijska predstavljanja,
- koncept rodne seksualnosti,
- pitanja komunikacije,
- pritisci.

4. REZULTATI I TUMAČENJA

Medijska predstavljanja

Shvatanja mladih ljudi danas su u velikoj meri određena uključivanjem u sistem masovne edukacije i proces globalizacije, i ona se formiraju pod snažnim uticajem masovne kulture i medija. Mladi ljudi dobijaju medijske slike i poruke u vezi sa seksualnošću uglavnom posredstvom filmova, televizijskih serija i časopisa za mlade. Njihovi sadržaji i značenja često su prožeti rod- nim razlikama u kojim se očituju opštiji socijal- ni stereotipi. Kada smo razgovarali o tome kako mediji predstavljaju žene, muškarce i seksual-

nost, gotovo svi, i mladići i devojke, ove slike *ženskosti* i *muškosti* smestili su u tradicionalni si- stem rodnih odnosa. U njihovim razmišljanji- ma socijalna kategorija *muškosti*, kako se prikazu- je u medijima, uglavnom je povezana sa pred- stavama superiornosti, seksualne permisivnosti i odvažnosti, i shvata se i dobija na značaju samo u odnosu prema svojoj suprotnosti – *ženskosti*:

Muškarac u medijima dobro izgleda i ponosan je na sebe a i žena dobro izgleda pa ga može zavesti, i više je kao njegov dodatak ili privezak. (devojka)

Muškarac je predstavljen kao grublji, istak- nutiji, fizički i psihološki jači od žene, on je štiti, a ona je sofisticirana, dama. (devojka)

Muškarci su opisani kao važniji, superior- niji i uzvišeniji od žena. (mladić)

Ža dečake važi poruka: ti si mačo, možeš da radiš šta god želiš. (devojka)

Sa druge strane, za mlade ljude medijske pre- zentacije *ženskosti* uglavnom podrazumevaju tri stvari: zauzimanje podređene, zavisne pozicije u rodnoj dihotomiji; vrednovanje po atraktiv- nosti, spoljašnjem izgledu; određenje u skladu sa utvrđenim i strožim seksualnim normama.

Žene su predstavljene više kao objekti, predmeti, seks- simboli. (devojka)

Ža devojke su poruke upozorenja: da ne ra- di to, ne još. (mladić)

Poruke za devojke su: ti si mamina mala de- vojčica i pazi šta radiš. (devojka)

Uporedo sa tim, dominantne medijske prezen- tacije ženske seksualnosti otelovljene u (često nedostižnom) idealu *ravnog stomaka, velikih grudi,*

morate biti savršene, imaju uglavnom negativan učinak na samopouzdanje mladih žena:

Mislim da na televiziji nisam videla devojkicu koja je teža od 70 kilograma. Ispostavlja se da ako imate više kilograma ne možete naći dečka. (devojkica)

Pošto su manekenke veoma popularne, dečaci gledaju devojkicu na taj način, što je veoma depresivno i sputava devojkicu. One zbog toga mogu imati loše mišljenje o sebi i mogu početi da veruju kako malo vrede. (devojkica)

Žbog medijskog uticaja, filmova, časopisa, modela, kraljica lepote, mnoge devojkicu će sve učiniti da bi dostigle taj ideal, one postaju zavisne od svog izgleda. (devojkica)

Uz sve to, mnogi adolescenti/adolescentice popularni medijski diskurs vide kao preterano seksualizovan, i kao podsticaj mladim ljudima da konstruišu svoje rodne identitete tako što će ulagati u odgovarajuće pozicije rodni subjekata:

U medijima se sve vrti oko toga sa koliko ljudi ste spavali i, možda nesvesno, mnogo mladih ljudi se pita kada ću ja to konačno uraditi. (devojkica)

Predstavlja se kao normalna stvar da je svako već spavao sa svakim, kao da je to samo tako, otići u krevet sa nekim i spavati s tom osobom bez emocija, ništa. (devojkica)

Ža devojkicu postoji emocionalna strana poruke, ža dečake je to tehničko pitanje. (devojkica)

Kada gledate scene iz filmova, neke devojkicu mogu pomisliti da je u seksu sve lepo i savršeno. (devojkica)

Na primer, dečko ima sedamnaest, ima zabavu za svoj rođendan, svi se napiju, a najstariji muškarac kaže: nabavićemo ti kurvicu i postaćeš

muškarac; i on spava s kurvicom, a stariji momak kaže: sada si pravi muškarac. (devojkica)

Koncepti rodne seksualnosti

Diskurzivne veze između seksualnosti i roda jasno su izražne u rečima i frazama koje mladi ljudi koriste kada govore o svojim očekivanjima u vezi s polnim opštenjem. Analiza ovih objašnjenja otkriva da je iskustvo heteroseksualnosti često različito za devojkicu i mladiće. Ključna pitanja koja se tiču moći i kontrole u heteroseksualnim vezama u okviru su socijalno konstruisanih rodni identiteta ženskosti i muškosti, koji prenose predstave o ženskoj seksualnosti kao potčinjenoj (muškarcu). Adolescentsko izražavanje uglavnom povezuje žensku seksualnu poziciju sa sledećim osobinama:

– emocionalnost (*žaljublivanje, da osetiti i čuje da je mladić zaista voli, svaka devojkica sanja o nekom romantičnom okruženju*),

– idealizacija (*nešto savršeno i lepo, taj izuzetan mladić*),

– pasivnost (*čekanje, priznanje, samo se dogodilo*),

– brige/strahovi (*devojkicu se boje da ne zatrudne, misli da bi je on napustio posle seksa*),

– usmerenost ka muškarcu (*žbog njega, da bih ga zadovoljila, razmišljam o njemu, kako se oseća, o čemu misli, da ga ne razočaram, da mu bude udobno*).

Nasuprot tome, mladi ljudi vide mušku seksualnost, biti pravi muškarac, uglavnom u okviru skupa karakteristika gotovo komplementarnih onima koje definišu žensku seksualnost:

– fizička/telesna prisutnost (*to je naša potreba, fizički nagon, više kao potreba, pojavljivanje instinkta*),

– neizbežnost (*biti uvek spreman i željan, što pre, ne mogu da dočekam, bilo gde i bilo kad*),

– aktivnost (*pravljenje planova za to, učiniti nešto za nju, želi samo jednu stvar*),

– seks kao tehnika (*obavljanje zadatka, odrađivanje*).

Pitanja komunikacije

265 Razvijene veštine komunikacije, kao važan aspekt adolescentskih seksualnih veza, mogu doprineti da veze budu zadovoljavajuće. Ove veštine uključuju izražavanje nečijih potreba i želja, uspostavljanje ličnih granica, izbegavanje pogrešnog razumevanja, pregovaranje i odupiranje pritisicama, pokušaj da se shvati partner/partnerka, kao i donošenje odgovornih i samostalnih odluka. Sa druge strane, razgovor o seksu i/ili kontracepciji u mešovitim grupama ili u vezama takođe može pokrenuti raspravu o poverenju i odgovornosti, i često može stvoriti tegobna osećanja straha i sumnje u sopstvenu seksualnost.

Šta se može dogoditi ako pretpostavke koje su mladi ljudi opisali kao inherentne određenim rodnim identitetima aktivno služe kao smernice za adolescente dok razgovaraju i pregovaraju u svojim seksualnim vezama? Pošto deluju u obostrano prisilnom sistemu, ovi stavovi i verovanja o prikladnom rodnom ponašanju verovatno znatno smanjuju mogućnost za otvorenu i ravnopravnu komunikaciju o seksualnim potrebama, rizicima i sigurnosti. Sledeća objašnjenja otkrivaju da prethodno po-

menuta rodna (ne)razumevanja oblikuju komunikacijski problem između mladića i devojaka:

Sa dečacima razgovaramo veoma retko, jer se onda misli da je devojka laka, da previse žuri, da je drska. Ako devojka prva pomeni seks, ako kaže da joj se sviđa, ili da bi možda želela da proba, tada se posmatra kao da je drugačija, laka. A dečko koji je imao više seksualnih iskustava posmatra se kao pravi muškarac. Devojka se u istoj situaciji naziva lakom i svim ostalim imenima, ima lošu reputaciju. (devojka)

Teško je o tim stvarima razgovarati kada si u vezi, ona može pomisliti da želiš da spavaš sa njom samo jednom i da tek želiš da znaš šta misli o tome. Ovakva vrsta pitanja može narušiti poverenje. Ne možeš jednostavno doći i pitati devojku: šta misliš o seksu; ona bi odmah pomislila: zašto me to sad pitaš i šta hoćeš, samo to želiš. Pomislila bi da bih je ostavio posle. (mladić)

Sa devojkom sa kojom si u vezi nije lako razgovarati o tim stvarima, razmisliš o njenoj reakciji, pomisliće da hoću da je iskoristim, da pokrećem ovo pitanje zato što želim da se nešto dogodi. Teško je. (mladić)

Devojka se može skinuti, a možda to ne želi da uradi, možda želi nešto drugo, niko ne zna šta ona misli. Velika greška je što o tome ne razgovaramo. Bolje je reći sve, izraziti verbalno, mnogo je jasnije na taj način. (mladić)

Pored toga, adolescentska objašnjenja komunikacije u okviru grupe mladića takođe su echo važćih normi prikladnog rodnog ponašanja; u ovom slučaju restrikcija i poricanje emocija su osnovni element tradicionalne verzije muškosti. Veoma je teško otkriti ranjivost i seksualne po-

teškoće drugim mladićima i, u isto vreme, konstantno stvarati i održavati sliku prihvatljive muškosti:

Probleme čuvaju u sebi, jer moraju biti ponosni i jaki, nije im dopušteno da pokazuju osećanja, ali tu je taj nežan deo u njima koji pokazuju svojim devojkama. (devojka)

Dečaci su mnogo zatvoreniji, oni svoje misli zadržavaju u sebi, izgovaraju samo neke činjenice, kako je bilo i šta je bilo, i to je sve. Oni ne govore o stvarima koje ih muče, ili šta vole ili ne vole. (devojka)

Ako bi neko želeo nešto da pita ili pokaže neka osećanja, bio bi smešan i ispaao bi budala. I ako neko ima devojkicu, niko ga ne pita kako mu je, kako se oseća, šta radi sa njom. (mladić)

Razlike u stavovima devojaka i mladića koje se odnose na odgovornost za posledice seksualnih odnosa najuočljivije su u njihovim razmišljanjima o kontracepciji:

Veoma retko razgovaramo o kontracepciji, uopšte se smatra da svi znaju o tome, a to je pogrešno mišljenje, devojke neki savet, verovatno, mogu dobiti od ginekologa. Mladići uopšte ne razgovaraju o tome, to je nešto normalno i očigledno, i sve je poznato i razumljivo. (mladić)

Za devojke je to nekako važnije, one o tome razmišljaju pažljivo i do detalja. (mladić)

Prvo, u maloj grupi pričamo o svemu, onda odlazimo kod druge devojke i pričamo o svemu i s drugim devojkama. Devojke su otvorenije, razgovaraju o stvarima koje ih opterećuju. (devojka)

Preovlađuje mišljenje da devojka razmišlja i pazi više o tome jer je to njeno telo. Ona mora da ro-

di ili da ode na abortus a on može otići u svakom trenutku. (mladić)

Devojke se boje trudnoće i razgovaraju o kontracepciji jer one snose posledice. Mislim da su devojke mnogo više informisane o seksualnosti i više su zainteresovane jer moraju da paze. (mladić)

Očigledno je da su rodne razlike u adolescent-skim razmišljanjima povezane sa zahtevima preovlađujućih rodnih normi koje regulišu (hetero)seksualne odnose. Za devojke, prema socijalnoj kategoriji ženske seksualnosti, to znači i biti više zabrinuta zbog mogućih negativnih posledica seksualnih odnosa. Ovo može biti problematično ako se pretpostavlja da žena treba da bude u pasivnoj i potčinjenoj poziciji u procesu kontrolisanja i/ili uticaja na tok seksualne aktivnosti. Kombinacija ove pretpostavke sa slikom muških seksualnih želja i očekivanja veoma je važna i može uticati na to da se tokom seksualnih pregovaranja muškim potrebama i željama da prioritet. U situaciji gde se na kondome gleda kao na nešto što kvari zadovoljstvo mladiću, mnoge devojke zaključuju da je teško ili se plaše da pitaju mladića da koristi kondom:

Mladić ima izgovor da mu seks sa kondomom nije prijatan i čitava odgovornost pada na devojkicu. (devojka)

Kada mladić kaže: ne nosim kondom, nervira me, mnoge devojke će to prihvatiti. (devojka)

Pritisci

Dok su razgovarali o različitim formama pritiska kada je reč o seksualnosti, mnogi mladi ljudi su jasno izrazili mišljenje da su ova iskustva različita za devojke i mladiće. Njihova raz-

mišljanja mogu biti shvaćena u okviru koncepta dvostrukih rodni standarda seksualnih sloboda i predstavljaju tradicionalne karakteristike koje se tiču muške i ženske seksualnosti. Prema izjavama adolescenata/adolescentkinja, mladi muškarci su uglavnom pod pritiskom vršnjaka i zahteva koje postavlja njihov rodni identitet koji ih primorava da se uključe u seksualne veze i postanu pravi muškarci:

Roditelji, uglavnom očevi, odgajaju svoje sinove tako što se oni moraju dokazati, on mora spavati sa devojkom. (devojka)

Za devojke: nemoj, da li si normalna, mlada si, samo sedamnaest, pogledaj se, zašto sad, rano je za tebe, a za dečake u njihovim grupama: imaš šansu, zašto nisi, i onda se on oseća krivim. (devojka)

Na devojku pritisak vrši mladić, a na mladića društvo, vršnjaci, taj udruženi pritisak može dovesti do raskidanja veze. (mladić)

Na primer, mladić je sa devojkom godinu dana ali misli da još nije spreman za to, međutim, uvek će tu biti neko ko će reći: vi ste tako dugo zajedno a još uvek niste spavali i onda to počne da ti smeta. (devojka)

S druge strane, mnogi mladi ljudi ukazuju na to da pritisak na devojke uglavnom dolazi od mladića, partnera u vezi, koji je primorava na seksualni odnos koristeći manipulacije, pretnje, (emocionalne) ucene i/ili fizičko nasilje. U mnogim slučajevima, mlade žene razgovaraju o seksu kao o nečemu što se tiče samo mladićevih potreba, ili njihovih osećanja prema mladiću ili vezi, ističući tako već pomenutu pretpostavku da se mladićevim potrebama daje

veća važnost. Jednako je važno i njihovo verovanje da je seksualni odnos uslov za nastavak veze:

Postoje manipulacije, ucenjivanja: nećemo više biti zajedno, mogao bih početi da tražim drugu devojku, i devojka ubedi samu sebe. I možda počne da razmišlja: Nisam normalna zato što ne želim da spavam sa njim i onda to uradi, a onda je razočarana. (devojka)

Ona misli da to mora da uradi posle šest meseci, misli da bi trebalo, a možda još nije stvarno spremna, misli da će je on ostaviti. (devojka)

Najčešće ona odustaje da bi mu ugodila, i uvek je tako. Ona ne misli o sebi u tom trenutku, već uglavnom o njemu, kako bi se on osetio, šta bi on rekao. (devojka)

Devojka se boji da će, ako ga odbije, on raskinuti s njom i onda spava s njim samo zbog njega, da bi mu ugodila. (mladić)

Strategije pregovaranja kada je reč o ovakvoj vrsti pritisaka za mlade žene često su prikrivene utiscima ljubavi, emocionalnog shvatanja seksualnosti i odgovor su na zahteve ženskosti.

Devojke su uglavnom zaslepljene tom ljubavlju, ona ne zna da li je mladić koji joj je naklonjen zdrav ili bolestan, i ne shvata da je to, takođe, pritisak na nju. (devojka)

Mladić može reći: ne voliš me, to je razlog što ne želiš da spavaš sa mnom. (devojka)

Zato što ga voli ona se prepušta, ali ne mora, može reći: ne sad, već kad budem spremna. Ovo, takođe, može biti neka vrsta straha da se ne izgubi mladić, jer nije sigurna da li će posle toga ostati s njom. (devojka)

5. ZAKLJUČCI I IMPLIKACIJE

Namera ove analize problema mladih ljudi i formiranja njihovih rodni identiteta u kontekstu seksualnih veza i ponašanja bila je da se aktivnije uvedu pitanja roda u diskusiju i istraživanja koja se tiču adolescentskog rizičnog seksualnog ponašanja, i da se naglasi potreba da se ovim problemima posveti pažnja u edukacionim/preventivnim programima o seksualnoj sigurnosti/rizicima. Glavna ideja, temelj za ovakvu nameru, jeste shvatanje roda kao socijalno konstruisane kategorije, koja se kulturalno i istorijski menjala, pa je otuda i dalje promenljiva. Iz ovoga proizlaze mogućnosti i važnost preispitivanja i menjanja društvenih tradicija i očekivanja kada je reč o (rodnom) seksualnom ponašanju, koje može dovesti do negativnih rezultata kao što su neželjena trudnoća, seksualno prenosive bolesti i seksualna viktimizacija.

Analize su otkrile da dominantne društvene norme i medijske predstave o tome šta su žene i muškarci i kako bi muškarci i žene trebalo da se ponašaju u seksualnim situacijama imaju znatan uticaj na mlade ljude i njihovo ponašanje. Štaviše, kada su aktivirana, ovakva očekivanja povezana sa pojedinačnim rodni identitetima mogu doprineti rizičnim seksualnim ponašanjima. Ovo je naročito uočljivo u razmišljanjima mladih ljudi o pregovaranju, razgovoru o korišćenju kondoma i o načinima kako mladići prisiljavaju devojke na seksualni odnos.

Mnogi mladi ljudi pokazuju potrebu za informacijama i savetima koji se tiču njihove seksualnosti i ističu važnost izgrađivanja samopouzdanja i podizanja svesti u vezi sa

socijalnim uticajima i pritiscima, čime ukazuju na moguće obrazovne strategije i intervencije:

Dovoljno si pametna da možeš odlučiti šta je dobro a šta je loše u medijima i steći sopstveno mišljenje, ili bi možda trebalo da tražiš pomoć ili savet u nekom centru za mlade, ili kada bi postojala seksualna edukacija u školama. (devojka)

Želim da znam više, tako ću biti informisana i upoznata sa nekim stvarima, ali ne zbog toga da bih odmah otišla i proverila da li je to istina. (devojka)

Samo osobe koje su veoma samopouzdana, one što stvarno znaju šta žele, sposobne su da se odupru ovim pritiscima. Slabe i nestabilne devojke ne mogu, one se osećaju manje vrednim. (devojka)

Ako se adolescenti/adolescentkinje shvate kao aktivno uključeni/uključene u oblikovanje svojih rodni identiteta kroz odnos između individualne akcije i socijalne prakse, pitanje je kako možemo mladim ljudima omogućiti da aktivno osporavaju rodne aspekte rizičnog seksualnog ponašanja i da na taj način njihove seksualne prakse postanu sigurnije. Usled saznanja da devojke i mladići nisu homogena grupa, i da svaka grupa ima ogroman radijus individualnih razlika i raznovrsnosti, trebalo bi preispitati tradicionalni rodni sistem koji daje veću moć i status muškosti a manju moć i status ženskosti.

Kako bi se ponašanje promenilo, informacije o sigurnom seksu, riziku i zadovoljstvu trebalo bi da budu više povezane sa informacijama i kritičkim analizama/debatama o tradicionalnim rodni pozicijama. Isto tako, trebalo bi potražiti obrazovne prakse koje omogućavaju aktivniji i kolaborativniji dijalog i

bolje načine komunikacije između mladića i devojaka. Interaktivno učenje, koje kombinuje konkretno iskustvo sa razmišljanjem i aktivnim eksperimentisanjem u formi učesničkih radionica, može biti jedna od ključnih strategija u programima namenjenim smanjenju rizičnog seksualnog ponašanja adolescenata. Ova vrsta treninga omogućava adolescentima da u razgovoru iznesu sopstvena iskustva i osećanja, i da slobodno ispituju stavove, percepciju i verovanja koja utiču na njihovo ponašanje. Ovaj obrazovni model jeste moćno sredstvo za menjanje stavova (i, sledstveno tome, formiranje identiteta) i podizanje nivoa rodne svesnosti.

BIBLIOGRAFIJA:

Hiršl-Hećej V., Šikanić-Dugić N. & Dobrovac-Poljak J. (1998). Istraživanje o znanju, stavovima i seksualnom ponašanju adolescenata – učenika srednjih škola u Zagrebu /Mimeo/. Zagreb: UNICEF.

Holland J., Ramazanoglu C., Sahrpe S. & Thomson R. (1992). "Pleasure, Pressure and Power: Some Contradictions of Gendered Sexuality", *The Sociological Review*, str. 645-673.

Holland J., Ramazanoglu C., Sarpe S. & Thompson R. (1998) *Male in the Head*. London: The Tufnell Press.

Štulhofer A., Jureša V. & Mamula M. (2000). "Dangerous Pleasures: Sexual Risk-Taking in Late Adolescence", *Društvena istraživanja* 9(6): 867-893.

*** (2001) HIV/AIDS in Southeastern Europe. UNICEF.

269

PITANJA ZA FOKUSIRANE GRUPNE DISKUSIJE

UTJECAJ MEDIJA

- Koji su to mediji putem kojih mladi najčešće dobivaju poruke o seksualnosti?
- Da li postoji razlika između djevojaka i dečki (gdje djevojke najčešće dobivaju poruke, a gdje dečki)?
- Kakve poruke dobivaju mladi putem medija?
- Da li mediji šalju različite poruke dečkima i djevojkama?
- Kakve su poruke za dečke, a kakve za djevojke?
- Kakav je sadržaj tih poruka – informacije, upozorenja, savjeti...?
- Kako mediji prikazuju žene, a kako muškarce?
- Što mislite kako se mladi ljudi osjećaju primajući poruke iz medija?
- Na koji način poruke iz medija mogu utjecati na dečke/na djevojke?
- Što mislite koji su mediji najutjecajni? Zašto?

– Koji su to ‘medijski idoli/modeli’ mladih/za mlade? Razlike/sličnosti između dečki i djevojaka.

UTJECAJ VRŠNJAKA/INJA:
RAZGOVOR O SEKSU S PRIJATELJIMA/CAMA

(za djevojke)

- Da li djevojke tvoje dobi razgovaraju o seksu s prijateljima/cama?
- Sa dečkima ili sa djevojkama?
- Sa jednom osobom ili u grupi?
- Kako/na koji način djevojke tvoje dobi razgovaraju o seksu (fore/zezanacija; hvaljenje; ozbiljno; podsmjehivanje; savjetovanje – u smislu davanja savjeta; razmjena informacija...)?
- Koje su to teme? Da li se priča i o ... (homoseksualnost, seksualno nasilje, kontracepcija, užitak)?
- Da li smatrate da je slično i za dečke tvoje dobi?
- Kako je slično?
- Kako je različito?
- Da li mislite da muškarci pričaju o seksu kao što to žene čine?

270

(za dečke)

- Da li dečki tvoje dobi razgovaraju o seksu s prijateljima/cama?
- Sa dečkima ili sa djevojkama?
- Sa jednom osobom ili u grupi?
- Kako/na koji način dečki tvoje dobi razgovaraju o seksu (fore/zezanacija; hvaljenje; ozbiljno; podsmjehivanje; savjetovanje – u smislu davanja savjeta; razmjena informacija...)?
- Koje su to teme? Da li se priča i o ... (homoseksualnost, seksualno nasilje, kontracepcija, užitak)?
- Da li smatrate da je slično i za djevojke tvoje dobi?
- Kako je slično?
- Kako je različito?
- Da li mislite da žene pričaju o seksu kao što to muškarci čine?

PREGOVARANJE, DONOŠENJE ODLUKA

- Što mislite koliki postotak mladića i djevojaka vaše dobi su seksualno aktivni?
- S koliko godina mladi započinju seksualne odnose?

- O čemu se razgovara/pregovara prije stupanja u seksualne odnose?
- Što mislite koliko je stupanje u prvi seksualni odnos planirano ili ne?
- Tko donosi odluke o stupanju u seksualni odnos (o mjestu, vremenu...)?
- Tko je obično odgovoran za kontracepciju/zaštitu?
- Tko donosi odluke o kontracepciji?
- Kako se mladi ljudi osjećaju razgovarajući s partnerom/icom o kontracepciji?
- Što mislite kakav bi bio najvjerojatniji razvoj događaja u hipotetskoj situaciji ako djevojka zatrudni? (*mislim da se trebamo dogovoriti oko zajedničkog scenarija, isti bitni elementi /u vezi?, koliko dugo?, selo/grad? ... ostalo mogu varijacije/ to vam može biti mala domaća zadaća*)

PRITISCI

- Da li, po vašem mišljenju, postoje pritisci na mlade ljude da stupe u seksualne odnose?
- Koji su to izvori pritisaka?
- Da li postoji razlike u pritiscima koje su iskusili mladići i koje su iskusile djevojke?
- Da li su mladići i djevojke u stanju izbjeći pritiske?
- Do koje mjere su mladi ljudi svjesni tih pritisaka da stupe u seksualne odnose?
- Na koje načine se može dati do znanja partneru/ici da li pristajete ili ne na seksualni odnos?
- Kako i na koje se sve načine može izbjeći prisila na seksualni odnos?